

Archeologisch bureauonderzoek Overleek ten noordwesten van nr. 1d, Monnickendam,
gemeente Waterland
Argo 11

ARCHEOLOGENBUREAU
ARGO

Opdrachtgever: v.o.f. K. Bark
Gemeente: Waterland
Plaats: Monnickendam
Toponiem: Overleek ten noordwesten van nr. 1d
Onderzoeksmeldingsnr.: 45667
Hoekcoördinaten perceel: zuidwest: 129.574 / 496.867
zuidoost: 129.652 / 496.897
noordoost: 129.579 / 497.059
noordwest: 129.489 / 497.047
Titel: Archeologisch bureauonderzoek Overleek ten noordwesten van nr. 1d, Monnickendam, gemeente Waterland
Rapportnr.: Argo 11
Auteur(s): A. Médard
Illustraties: A. Médard, tenzij anders vermeld
Opmaak: A. Médard
Dataverwerking: A. Médard
Datum uitgave: maart 2011
Autorisatie: J.P.L. Vaars, senior archeoloog
ISSN: 1879-7091

Disclaimer:

Archeologenbureau Argo en de samensteller(s) van dit rapport kunnen niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele schade (direct of indirect danwel gevolgschade) voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Archeologenbureau Argo betracht de grootste zorgvuldigheid bij het uitvoeren van al haar onderzoeken. De aard van archeologisch onderzoek en in het bijzonder de steekproefsgewijze benadering die inherent is aan archeologisch vooronderzoek maakt het echter onmogelijk garanties te geven ten aanzien van de resultaten van dergelijk onderzoek.

© Archeologenbureau Argo

Postadres:
Postbus 1259
1500 AG Zaandam

Bezoekadres:
Parkstraat 68-70
1506 WE Zaandam

Telefoon:
075-6314418

Email:
info@archeologenbureauargo.nl

Website:
www.archeologenbureauargo.nl

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Bureauonderzoek	5
2.1 Doelstelling en methode	5
2.2 Beleid	6
2.3 Geo(morfo)logie	7
2.4 Bewoningsgeschiedenis	7
2.5 Bekende archeologische en ondergrondse bouwhistorische waarden	11
2.6 Verwachtingsmodel	12
3. Samenvatting en advies	13
4. Literatuur	14

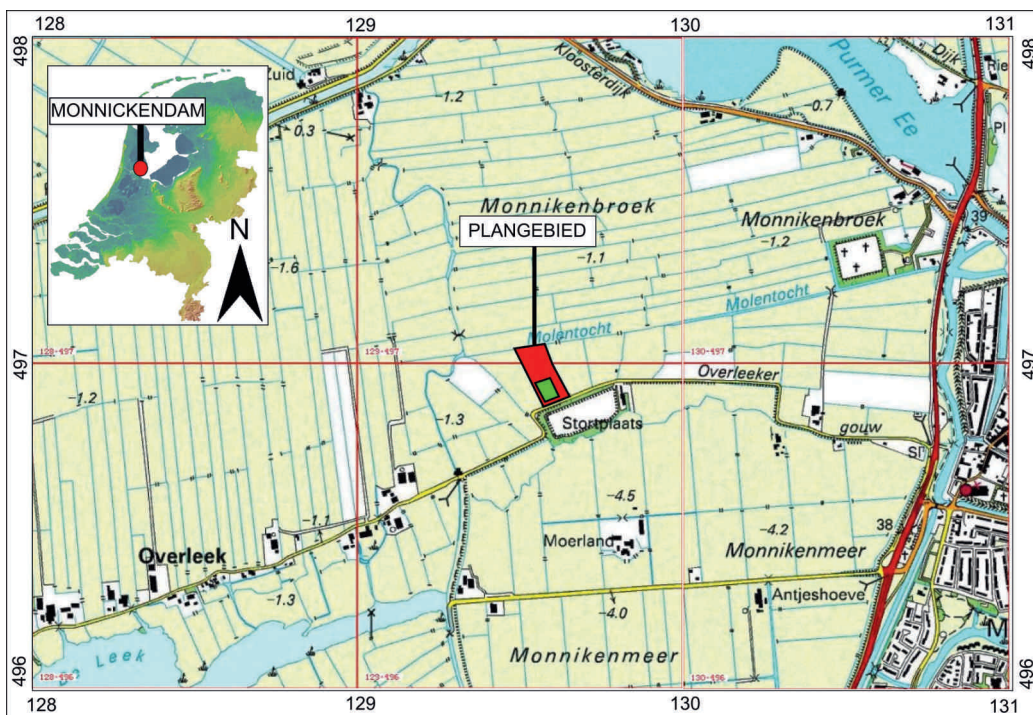
Bijlagen:

1. Traject archeologische monumentenzorg: stappenplan
2. Tabel archeologische en geologische perioden
5. Afkortingenlijst

1. Inleiding

In dit rapport worden de resultaten weergegeven van een archeologisch bureauonderzoek door Archeologenbureau Argo te Zaandam. Het onderzochte plangebied is een onbebouwd perceel ten noordwesten van Overleek 1d in het buitengebied van Monnickendam, gemeente Waterland (afbeelding 1). De aanleiding tot het onderzoek wordt gevormd door geplande bodemverstorende werkzaamheden, die een bedreiging vormen voor eventueel aanwezige archeologische waarden. De geplande bodemverstorende werkzaamheden bestaan uit de nieuwbouw van een bedrijfswoning met stal voor jongvee (afbeelding 2).

Het perceel waarin de nieuwbouw is gepland meet ca. 190 bij 85 m en heeft een oppervlakte van ca. 16.000 m². De werkelijke nieuwbouw zal een veel kleinere grondoppervlakte bestrijken. De jongveestall wordt ca. 20 x 50 m (1000 m²), met daaronder een mestkelder van ca. 1,75 tot 2 m diepte. De bedrijfswoning zal een maximale oppervlakte van 100 m² hebben (ca. 8 x 12 m) met een funderingsdiepte van ca. 0,4 m onder maaiveld. Mogelijk komt ook een kruipruimte onder het huis. Tussen de bedrijfswoning en de jongveestall zal een 'tussenlid' worden aangelegd van maximaal 20 m².

Afbeelding 1. Het plangebied op een uitsnede van de moderne topografische kaart. Het perceel is in het rood weergegeven; de groene rechthoek is een schematische weergave van de bouwlocatie.

Afbeelding 2. De beoogde bedrijfswoning met stal, geplot op een luchtfoto van het gebied (afb. ir H. Van Brederode).

2. Bureauonderzoek

2.1 Doelstelling en methode

De eerste fase van archeologisch vooronderzoek bestaat uit een bureauonderzoek (bijlage 1). Een bureauonderzoek kan worden omschreven als een inventarisatie van bekende of te verwachten archeologische waarden op het schaalniveau van het individuele plangebied. Het doel van een bureauonderzoek is het verwerven van informatie aan de hand van bestaande bronnen over bekende of te verwachten archeologische waarden binnen een omschreven gebied. Het resultaat is een standaardrapport met een gespecificeerde archeologische verwachting op basis waarvan een beslissing genomen kan worden ten aanzien van (eventueel) vervolgonderzoek. Het rapport bevat, waar mogelijk, gegevens over aan- of afwezigheid, aard, omvang, ouderdom, gaafheid, conservering en (relatieve) kwaliteit van archeologische waarden, ondergrondse bouwhistorische waarden en aardwetenschappelijke eigenschappen. Afhankelijk van de omvang van de toekomstige (planologische) ingreep en werkzaamheden, de aard van de aanleiding tot het bureauonderzoek en de vraagstelling, zullen aanvullende gegevens moeten worden verzameld. Archeologenbureau Argo maakt voor haar bureauonderzoeken gebruik van bodemkundige, geomorfologische, geologische, topografische en historische kaarten. Conform de verplichtingen in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) worden tevens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en ARCHIS (archeologische databank van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed) geraadpleegd. Indien beschikbaar en relevant bij een bureauonderzoek, worden ook bouw- en constructietekeningen van te slopen of te wijzigen (historische) bouwwerken, gegevens van milieukundig bodemonderzoek, lucht- en satellietfoto's en het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) geraadpleegd. Ook archiefonderzoek kan deel uitmaken van een bureauonderzoek. Hierbij moet men niet alleen denken aan onderzoek in historische archieven, ook bouwhistorische gegevens (KICH) en de collectie van archeologische depots kunnen relevant zijn bij bureauonderzoek. Zo mogelijk en indien relevant wordt contact opgenomen met lokale historici, archeologisch regiospecialisten en (amateur)archeologen.

2.2 Beleid

2.2.1 Landelijk beleid

-Verdrag van Malta

Het is in Nederland verplicht om bij ruimtelijke besluitvorming de archeologische belangen mee te wegen. In 1992 is in Valletta het Verdrag van Malta ondertekend door Nederland. De belangrijkste uitgangspunten van het Verdrag van Malta zijn het streven naar behoud in de bodem (behoud in situ), het vroegtijdig betrekken van archeologie in ruimtelijke ordeningsprocessen en tenslotte, wanneer behoud in situ niet mogelijk is, het "de verstoorder betaalt" principe. Na het ondertekenen van dit verdrag werd, in afwachting van de implementatie in de Nederlandse wetgeving, steeds vaker al "in de geest van Malta" gehandeld.

-De Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ, 1 september 2007)

Deze wet is in feite de implementatie in de Nederlandse wet van het Verdrag van Malta inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed. Dit geldt voor iedereen die bodemingrepen gaat (laten) uitvoeren: zowel particulieren als bedrijven, projectontwikkelaars en (lokale) overheden.

-De Nota Belvédère uit 1999 is een initiatief van de ministeries van VROM, OCW, LNV en V&W en gaat over de samenhang tussen cultuurhistorische waarden en ruimtelijke inrichting. In de nota is een aantal gebieden geselecteerd met cultuurhistorische waarden.

2.2.2 Provinciaal beleid

"Het archeologiebeleid van de provincie [Noord-Holland] richt zich op het leesbaar houden van de ontstaansgeschiedenis van de provincie. De provincie is voorstander van het bewaren van het erfgoed in de bodem (in situ). Om het behoud in de bodem van zoveel mogelijk archeologische waarden te waarborgen, zal de provincie in zowel haar eigen ruimtelijke plannen als in de plannen die zij toetst het behoud als afwegingscriterium mee laten wegen. De meeste archeologische vindplaatsen zijn onbekend, omdat ze onder het maaiveld verborgen liggen. Om te voorkomen dat de waardevolle informatie verloren gaat, moeten deze overblijfselen zo vroeg mogelijk in de planontwikkeling door een archeologisch vooronderzoek worden gelokaliseerd en gewaardeerd. Bij toetsing wordt nagegaan of bij de planvorming voldoende archeologisch vooronderzoek is verricht op basis waarvan een afgewogen besluit kan worden genomen.

Wanneer behoud niet mogelijk is, wordt allereerst vastgesteld of de aantasting onvermijdelijk wordt geacht. Er moet een zwaarwegend maatschappelijk belang in het geding zijn, wil de aantasting als onvermijdelijk worden aangemerkt.

Ook moet worden vastgesteld dat er redelijkerwijs geen alternatieve oplossingen voorhanden zijn. Indien de aantasting onvermijdelijk is dient de informatie van het bodemarchief te worden veiliggesteld door middel van een wetenschappelijk verantwoord onderzoek, uitgevoerd volgens algemeen geldende normen/richtlijnen KNA." (<http://www.noord-holland.nl/web/Actueel/Nieuws/Artikel/Provinciaal-beleid-archeologie.htm>)

2.2.3 Gemeentelijk beleid

De gemeente Waterland is de bevoegde overheid over het plangebied. Het beleid van de gemeente is vastgelegd in de Archeologienota en de Beleidskaart Archeologie 2011. Beide documenten zijn te raadplegen op de website van de gemeente.

2.2.4 Status plangebied

Het plangebied valt binnen het Belvédère gebied Waterland. In het beleidskader van de provincie, mede gebaseerd op de rijksnota Belvédère is onder meer te lezen: "Het prachtige open landschap van Waterland met zijn verkavelingspatronen, dijken, waterlopen en karakteristieke lintdorpen met hun historische bebouwing, toont een gaaf en samenhangend beeld van de ontginning- en bewoningsgeschiedenis. Het landschap van Waterland is het toppunt van een cultuurlandschap, door boeren gebouwd. Het gebied is onderdeel van het Nationaal Landschap Laag Holland. De samenwerkende partijen streven naar behoud en versterking van het cultuurhistorisch (en archeologische) waardevolle landschap. Het open en groene karakter is zeer kenmerkend" (Provincie Noord-Holland, 2006).

Op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) is het plangebied gekarteerd als een gebied met een lage trefkans.

2.3 Geo(morfo)logie

Bij het opstellen van een archeologische verwachting wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de relatie die bestaat tussen de situering van de archeologische vindplaatsen en het landschap, of zelfs specifieke landschapselementen. Deze relatie (locatiekeuzefactoren) verschilt per archeologische periode en per complextype.

In het Pleistoceen (ca. 3 miljoen jaar geleden tot ca. 10.000 jaar geleden) zijn zandlagen afgezet van honderden meters dikte. Deze liggen nu in de regio vanaf ca. 30 meter onder maaiveldniveau. Het landschap van Waterland, waar het hier onderzochte plangebied toe behoort, is echter grotendeels ontstaan in de daarop volgende periode, het Holoceen, van ca. 10.000 jaar geleden tot nu. Na het einde van de laatste IJstijd, het Weichselien, werd het klimaat steeds warmer. Hierdoor begonnen de ijskappen te smelten, met een snelle stijging van de zeespiegel als gevolg en een sterke kusterosie. Door de stijging van de zeespiegel steeg ook het niveau van het grondwater, waardoor achter de strandwallen 'wetlands' met moerassen en zoetwatermeren ontstonden waarin riet- en zeggeveen ging groeien (de Nieuwkoop formatie). Omdat de zee in perioden van hoogwater landinwaarts doordrong werden ook kleilagen afgezet. Ongeveer 5500 jaar geleden nam de invloed van de zee steeds meer af en groeide het hoogveen onbelemmerd. De eerste bewoningsgolf van het ten westen van Waterland gelegen veengebied de Zaanstreek (het westelijke deel daarvan) vond plaats in de IJzertijd en de Romeinse Tijd. Vooralsnog zijn in het oostelijke deel van de Zaanstreek en in Waterland echter geen aanwijzingen aangetroffen voor bewoning uit deze periode. Tussen ca. 300 en 1000 na Chr. was het gebied weer natter. Hierop volgde de Middeleeuwse ontginning van het gebied, waarbij niet meer de natuurlijke geologische processen maar de mens de meest invloedrijke factor op het landschap werd. De ontginningsas is beeldbepalend voor de veenontginningsnederzettingen, met hun typerende langgerekte vorm.

Het plangebied is gekarteerd als "ontgonnen veenvlakte" (code 2M46) op de geomorfologische kaart. Volgens de bodemkaart gaat het om waardveengronden op rietveen of zeggerietveen (code kVr), met grondwatertrap II. Het plangebied maakt deel uit van archeoregio 12, het Hollands veen- en kleigebied.

2.4 Bewoningsgeschiedenis

Op grond van de geo(morfo)logische gesteldheid van het onderhavige plangebied bestaat er een kans op het aantreffen van archeologische resten daterend uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Oudere bewoning van het gebied is onwaarschijnlijk, aangezien Waterland voor de laatmiddeleeuwse ontginning een nauwelijks begaanbaar hoogveenmoeras was. In vergelijkbare gebieden zoals de Assendelver Polder zijn overigens wel bewoningsresten aangetroffen uit de IJzertijd en de Romeinse tijd.

Hoewel dit lastig is aan te tonen is het goed mogelijk dat men al enkele eeuwen voor de ontginningen jaagde en viste in Waterland; het moeras moet door de rijkdom aan wild en vis daar zeer geschikt voor zijn geweest. Ook is het mogelijk dat, zoals van de Zaanstreek bekend is, boeren al in de 9e eeuw na Chr. 's-zomers door het moeras trokken om hun vee te laten grazen. Als dit inderdaad ook in Waterland het geval was zullen deze rondtrekkende boeren zodoende belangrijke kennis over de veengebieden en de toegankelijkheid daarvan hebben vergaard. Waterland is in de Late Middeleeuwen ontgonnen, vermoedelijk tussen de late 10e en de 12e eeuw. Door de toegenomen bevolkingsdruk in de reeds bewoonde delen van Noord-Holland zagen boeren zich genoodzaakt nieuwe grond te ontginnen. De boerenkolonisten trokken het Zaanse en het Waterlandse veenmoeras binnen en ontwaterden het gebied. Dit leidde tot het ontstaan van het 'slagenlandschap': er werden lange, evenwijdige sloten gegraven waar het water uit het veen kon stromen met, haaks erop, kleinere dwarssloten. De gegraven sloten waterden af op de dichtstbijzijnde natuurlijke riviertjes. Op het ontgonnen

land vestigden de boeren hun boerderijen en verbouwden zij hun gewassen. De ontgonnen delen werden van het onontgonnen hoogveenmoeras gescheiden door brede sloten, de 'gouw' of 'wetering'. Er werden dijken aangelegd om het ontgonnen deel te beschermen tegen overstromingen vanuit deze brede sloten. Keerzijde van de ontginning was dat het veen door de ontwatering inklonk waardoor de bodem fors daalde en het land weer natter werd. Ook bleef de zeespiegel nog stijgen, tot enkele centimeters per jaar. De grond was weer ongeschikt voor het verbouwen van graan en werd voortaan gebruikt om het vee te laten grazen. Men ging achter de gouw een nieuw stuk land ontginnen waar opnieuw boerderijen werden gebouwd en akkers werden aangelegd, weer met een dijk en een gouw of wetering erachter, totdat dit gedeelte weer te nat werd en er opnieuw een stuk moeras moest worden ontgonnen. Aan het einde van de 12e eeuw was het land in de hele streek zodanig laag komen te liggen dat men genoodzaakt was meer dijken te bouwen tegen het oprukkende water. Bovendien vonden naast de voor de landbouw schadelijke zoetwateroverstromingen uit de sloten ook steeds meer nog schadelijkere brak- en zoutwateroverstromingen plaats; niet alleen werd de Zuiderzee (de vroegere "Almaere") steeds groter, deze werd ook steeds zouter (Bos, 1988). De aanleg van dijken en dammen werd grootschaliger aangepakt. Daarbij werd Waterland in 1282 opgenomen in het graafschap Holland, met een meer gestructureerde organisatie als gevolg. Tegelijkertijd verschoof de bewoning. De boerderijen lagen niet meer verspreid over het land maar concentreerden zich vanaf die tijd in voor veengebieden kenmerkende langgerekte bewoningslinten, op de in onbruik geraakte oude dijken aan de gouwen of weteringen van de eerste ontginningsfase. De afwatering verliep, door de verdergaande bodemdaling, steeds moeilijker. De hele Zaanstreek en Waterland raakten ongeschikt voor akkerbouw. Om de polders enigszins droog te houden voor gebruik als weiland zag men zich genoodzaakt windwatermolens te plaatsen die het water omhoog konden malen en uitslaan. Bij gebrek aan andere bronnen van inkomsten gingen steeds meer Zaanlanders en Waterlanders in de opbloeiende scheepvaart en aanverwante ambachten en handel werken. "Waterland had al een lange zeevarende traditie; de kennis die hiervoor nodig was werd wat de scheepservaring betreft mede in stand gehouden door het bevissen van de Zuiderzee, waar het aan grenst. Deze Zuiderzee vormde daarnaast een belangrijke vaarroute van de zee naar Amsterdam. Bovendien ligt Waterland vlak bij die stad, die een steeds belangrijker handelscentrum werd" (Bos, 1988). Terwijl de Zaanstreek zich tussen de 16e en 18e eeuw ontwikkelde tot het eerste grote industriegebied wereldwijd is deze welvaart aan de Waterlandse dorpen voorbij gegaan. Vanaf het einde van de 16e eeuw kwamen grote moeilijkheden, als gevolg van de Spaanse bezetting. De dorpen worden geplunderd en platgebrand. Ook de Waterlandse scheepvaart was het slachtoffer van vele plunderingen, brandstichting en inbeslagname van schepen (Bos, 1988). Geleidelijk aan vond weer een verschuiving plaats naar agrarische activiteiten in de vorm van veeteelt. De stad Amsterdam vormde een goede afzetmarkt voor de waterlandse landbouwproducten als zuivel.

Het plangebied zelf is gelegen aan de oude ontginningsas de Overleek, in vroegere tijden ook aangeduid als Overleeker Gouw. De Overleeker Gouw was, zoals de naam al aangeeft, in eerste instantie een waterloop, gegraven ten behoeven van de ontginning van het gebied. Langs deze ontginningsas zijn terpen opgeworpen en is een lintnederzetting ontstaan. De meeste nu bekende terpen bevinden zich echter ten westen van het plangebied, waarbij de dichtsbijzijnde op een afstand van ca. 350 m ligt. Of er ter plekke van het plangebied ook een boerderij, al dan niet op een huisterp, heeft gestaan in de Late Middeleeuwen is vooralsnog onbekend.

Er zijn verschillende historische kaarten aan de hand waarvan de latere ontwikkeling van het gebied kunnen worden geïllustreerd. Historische kaarten zijn echter niet altijd even betrouwbaar. Deze zijn vaak een sterk vereenvoudigde weergave. Lang niet alle huizen en gehuchten werden weergegeven; vaak volstond men met een schetsmatige weergave van de belangrijkste steden en dorpen waarbij enkel de belangrijkste gebouwen werden getekend (kerken, kastelen, etc) en wat bebouwing. Soms staat enkel de naam van een gehucht vermeld, zonder dat er bebouwing wordt weergegeven. Bovendien laat de schaal naar de huidige maatstaven vaak te wensen over. Een nieuwe kaart betekent overigens lang niet altijd dat de kaartenmaker werkelijk de situatie in zijn tijd heeft weergegeven. Niet zelden werden

Bureauonderzoek Overleek ten noordwesten van nr. 1d, Monnickendam, gemeente Waterland

nieuwe kaarten op basis van (veel) oudere exemplaren van andere kaartenmakers vervaardigd.

Afbeelding 3. Detail van de kaart 'Waeterland' uit ca. 1530 (auteur onbekend).

Afbeelding 4. Detail van de kaart van Christiaan Sgroten uit 1573.

De eerste beschikbare kaart, Waeterland, dateert uit ca. 1530 en geeft een algemene indruk van de regio (afbeelding 3). De naam Monnickendam is duidelijk zichtbaar, net als de omringende dorpen, waarbij Monnickendam gezien de weergegeven grootte duidelijk als belangrijker werd gezien. Het klooster Galilea Minor wordt eveneens genoemd. Ook worden de belangrijkste waterlopen weergegeven.

De volgende kaart, uit 1573, is een uitsnede van een door Christiaan Sgroten vervaardigde atlas met kaarten van de Nederlanden, in opdracht van koning Filips II (afbeelding 4). Ook deze kaart geeft een algemene indruk van het gebied. De dorpen zijn sterk vereenvoudigd weergegeven en worden bij naam genoemd. Er wordt per dorp een belangrijk gebouw geschetst en een cluster huizen. De grootte van het cluster varieert naargelang de grootte en/of het belang van het dorp. Zo zien we dat Monnickendam groter was dan Oostzaan, dat op

Bureauonderzoek Overleek ten noordwesten van nr. 1d, Monnickendam, gemeente Waterland

haar beurt groter was dan Ipendam. De meren en rivieren zijn getekend en de strokenverkaveling is globaal ingeschetst.

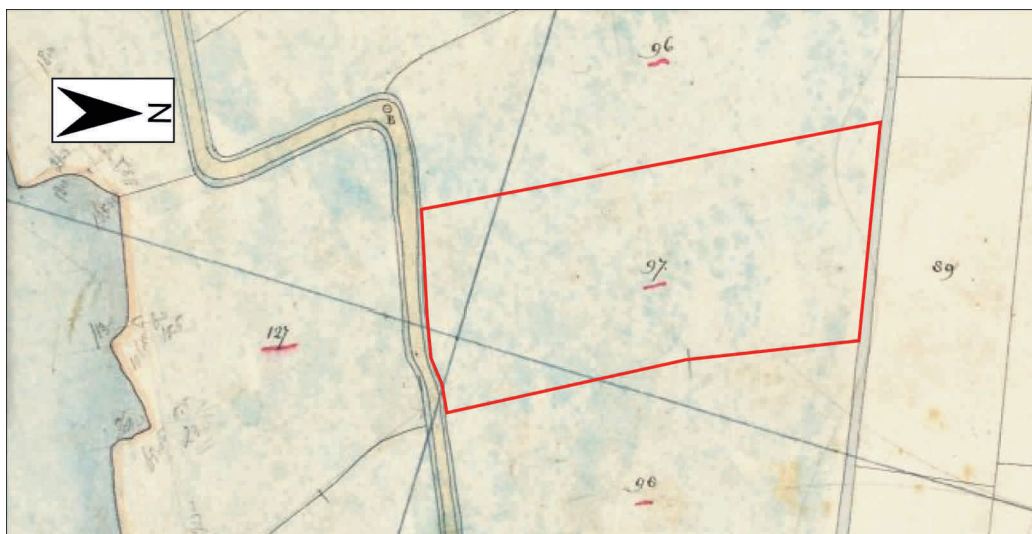
De kaart van Joost Jansz. Beeldsnijder uit 1575 is wat betreft de bebouwing vergelijkbaar met de voorgaande kaarten maar geeft een duidelijker beeld van het wateren- en dijkstelsel in het gebied (afbeelding 5). Ook worden wegen weergegeven.

Afbeelding 5. Kaart van Joost Jansz. Beeldsnijder uit 1575.

Afbeelding 6. Kaart van Jan Jansz. Dou uit 1680. De rode ster geeft bij benadering de locatie van het plangebied aan.

Afbeelding 7. Uitsnede van de kadastrale minuut uit 1811-1832, Monnickendam, Noord Holland, sectie B, blad 01 met, roodomlijnd, het perceel waarin het plangebied zich bevindt.

De kaart van Jan Jansz. Dou uit 1680 is gedetailleerder (afbeelding 6). De rivieren, sloten en wegen zijn in kaart gebracht. De Overleek is duidelijk herkenbaar en wordt aangeduid als "Over Leecker Gouw". Het is nog niet mogelijk gericht op de afzonderlijke gebouwen in te gaan, maar ter plekke van het plangebied is in ieder geval geen bebouwing afgebeeld. Op de kadastrale minuut uit 1811-1832 (afbeelding 7) wordt de bebouwing nauwkeuriger weergegeven. Deze kaarten zijn, hoewel zeker niet altijd feilloos, in de regel redelijk betrouwbaar. Op de uitsnede is te zien dat er toen ter hoogte van het plangebied geen bebouwing was. Het huidige perceel komt overeen met perceelnummer 97. Volgens de bij de kadastrale minuut behorende aanwijzende tafel der grondeigenaren was dit perceel toen eigendom van de weduwe van Gerrit Bogaard, landman van beroep en woonachtig in Monnickendam. Vermoedelijk werd het perceel gebruikt als grasland voor vee. Overigens is op de kadastrale minuut goed te zien dat het Monnickenneer, vlak ten zuiden van het plangebied, toen nog niet was droogelegd; de inpoldering vond plaats na 1863. Naast de hierbovengenoemde kaarten zijn ook andere historische kaarten geraadpleegd (onder meer een kaart van Johan Blaeu uit 1657, "Toonneel des Aerdrycks, ofte Nieuwe Atlas" en een door Isaak Tirion in 1745 uitgegeven kaart, het "Kaartboek Uitwaterende Sluizen van Kennemerland en WestFriesland"). Deze kaarten zijn niet in het rapport weergegeven omdat ze geen extra informatie geven ten opzichte van de andere opgenomen kaarten.

Samenvattend kan worden gesteld dat er op basis van historisch kaartmateriaal geen aanwijzingen zijn voor bewoning van het plangebied in de Nieuwe Tijd. Hoewel zoals gemeld met name de oudere kaarten niet letterlijk kunnen worden genomen omdat vaak slechts de grotere woonkernen en/of bijzondere gebouwen worden weergegeven zijn de jongere kaarten zoals de kadastrale minuut (afbeelding 7) in de regel vrij betrouwbaar, al is de exacte locatie van de weergegeven gebouwen niet altijd even nauwkeurig. Omdat op deze kaart helemaal geen bebouwing wordt weergegeven in het plangebied is het aannemelijk dat het perceel op dat moment (begin 19e eeuw) inderdaad onbebouwd was. Bebouwing in de 17e en 18e eeuw kan enkel op basis van historisch kaartmateriaal niet helemaal worden uitgesloten maar lijkt niet aanwezig.

2.5 Bekende archeologische en ondergrondse bouwhistorische waarden

2.5.1 AMK-monumenten

Er zijn in de directe omgeving van het plangebied diverse AMK-monumenten bekend. Het gaat veelal om huisterpen waarvan de meeste ten westen van het plangebied zijn gelegen. Deze

huisterpen zijn geïnventariseerd tijdens een door RAAP in 1987 uitgevoerde grootschalige veldverkenning en booronderzoek (Janzen, 1988). De dichtsbijzijnde reeds bekende huisterp, AMK-nr. 6041, ligt op ca. 350 m ten westen van het plangebied en wordt verder beschreven in paragraaf 2.5.3. De nabijgelegen Kloosterdijk en het klooster Galilea Minor zijn ook aangemerkt als AMK-monumenten. Dit geldt ook voor de historische dorpskernen, zoals de dorpskern van Monnickendam.

2.5.2 Waarnemingen en vondstmeldingen

Er zijn binnen een straal van 1,5 km om het plangebied geen vondstmeldingen bekend op ARCHIS. Wel zijn er enkele waarnemingen gemeld.

-Waarnemingnummer 43082: in 1994 werd op ca. 700 m ten noorden van het plangebied tijdens landbouwwerkzaamheden een grote concentratie scherven aangetroffen uit het begin van de 15e eeuw.

-Waarnemingsnummers 37809 en 38037 op ca. 870 m ten noordoosten van het plangebied betreffen (funderings)resten van het laatmiddeleeuwse klooster Galilea Minor. Na de aanhoudende droogte in de zomer van 1959 en de daarmee gepaard gaande inklinking van het oppervlakteveen werden funderingsresten van het klooster zichtbaar. In 1967 volgde een opgraving, door de AWN uitgevoerd.

Wat verder van het plangebied, in Katwoude, Monnickendam en Broek in Waterland zijn verschillende waarnemingen en vondstmeldingen gedaan; het betreft steeds resten uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

2.5.3 Onderzoeken

Op korte afstand van het onderzoeksgebied zijn in het verleden relatief weinig onderzoeken uitgevoerd en in ARCHIS gemeld.

-Onderzoeksmeldingnummer 5178 en onderzoeksnummer 1497 betreffen een grootschalige veldverkenning en booronderzoek, door Raap in 1987 uitgevoerd (Janzen, 1988). Het doel was het inventariseren van de archeologische waarden in het ruilverkavelingsgebied Waterland-Midden. Tijdens dat onderzoek is op ca. 350 m ten westen van het plangebied een huisplaats aangeboord. Het gaat om objectnummer WM 036 (ook bekend als AMK nr. 6041), waaraan een hoge waarde is toegekend. Tussen 15 en 60 cm onder maaiveld werd humeuze klei aangetroffen met een asbandje. Daaronder, tot 75 cm onder maaiveld, werd veraard veen aangeboord, met een scherpe grens. Deze huisplaats is gedateerd als voor 1300, maar mogelijk ook 1300 - 1600. Verder ten westen van het plangebied zijn aan de Overleek verschillende andere huisplaatsen aangeboord (Janzen, 1988). Bij dat rapport zijn geen boorpuntenkaart en boorbeschrijvingen van alle uitgevoerde boringen opgenomen. Uit de daarbijhorende kaart van archeologische waarden kan niet achterhaald worden of er in het plangebied geboord is en zo ja wat de bodemopbouw was.

-Onderzoeksmeldingsnummer 4728 en onderzoeksnummer 1249 betreffen een grootschalig project van Raap uit 1994 waarbij onderzoek werd gedaan naar de effecten van grondwaterpeilverlaging voor de conservering van archeologisch waardevolle terreinen (veenterpen) binnen het in 1987 onderzochte gebied. Van de 50 op basis van bureauonderzoek geselecteerde terpen bleken er twaalf zeer geschikt te zijn voor jaarlijks monitoring onderzoek. Vrijwel alle terpen bestaan uit zeer vergankelijk materiaal met een hoge archeologische informatiewaarde. Voor het overgrote deel verkeren ze nog in een zeer goede staat van conservering. Zowel het slijpplaten- als het botanische onderzoek bleken zeer geschikt te zijn voor de beoordeling en zelfs de kwantificering van de mate van aantasting t.g.v. de verdroging (Exaltus, 1994).

In Monnickendam zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd (bureauonderzoeken, booronderzoeken, proefsleuvenonderzoeken en opgravingen) waarbij resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd werden verwacht en/of werden aangetroffen

2.5.4 KICH (KennisInfrastructuur CultuurHistorie)

Het raadplegen van KICH levert informatie op over de ontginning van het gebied en de bekende cultuurhistorische waarden. Omdat deze informatie overeenkomt met de in de voorgaande hoofdstukken reeds behandelde materie wordt er hier niet nog eens op ingegaan.

2.6 Verwachtingsmodel

Er kunnen, gezien de geomorfologische gesteldheid van het plangebied en de bekende parallellen in de nabije omgeving, in principe archeologische resten worden aangetroffen uit met name de Late Middeleeuwen. Resten uit de Nieuwe Tijd zijn in principe mogelijk, hoewel het er volgens het historisch kaartmateriaal naar uitziet dat het plangebied toen onbebouwd was en in gebruik was als grasland. Oudere bewoning dan de Late Middeleeuwen is onwaarschijnlijk.

-Middeleeuwen (Late Middeleeuwen): gezien de ligging aan een middeleeuwse ontginningsas bewoningssporen/losse boerenerven; akkerbouwcomplexen; graven uit deze periode zijn hoogstwaarschijnlijk dichterbij de kerk te verwachten en dus niet in het plangebied.

-Nieuwe Tijd: eventueel bewoningssporen; losse boerenerven.

3. Samenvatting en advies

In maart 2011 is, in opdracht van de v.o.f. K. Bark, door Archeologenbureau Argo een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied aan de Overleek ten noordwesten van nr. 1d te Monnickendam, gemeente Waterland. De aanleiding tot het bureauonderzoek werd gevormd door geplande bodemverstorende werkzaamheden, welke een bedreiging vormen voor eventueel aanwezige archeologische waarden. Het doel van het onderhavige onderzoek is het verwerven van informatie aan de hand van bestaande bronnen over bekende of te verwachten archeologische waarden binnen het plangebied. Het onderzoek is op zorgvuldige wijze uitgevoerd conform de richtlijnen van de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.2). Uit het onderzoek is gebleken dat in het plangebied een kans bestaat op het aantreffen van archeologische resten uit voornamelijk de Late Middeleeuwen. Hoewel in het verleden in Waterland reeds een grootschalig booronderzoek heeft plaatsgevonden (Janzen, 1988) kan aan de hand daarvan niet achterhaald worden of er ook in het plangebied geboord is en zo ja wat de boorbeschrijvingen en specifieke bevindingen waren. Bovendien gaat het om een meer dan dertig jaar oud onderzoek. Het lijkt derhalve verstandig de aan- of afwezigheid van archeologische waarden ter plekke te toetsen aan de hand van een booronderzoek volgens de huidige eisen en normen.

Er wordt, gezien de verwachting en conform het stappenplan van de KNA 3.2, een inventariserend booronderzoek geadviseerd om de mate van intactheid van de bodemopbouw te controleren en de aanwezigheid van archeologische resten vast te stellen dan wel uit te sluiten. Aan de hand daarvan zal een nieuw advies worden uitgebracht over de noodzaak de archeologische resten in situ dan wel ex situ te behouden, of juist over het eventueel vrijgeven van het plangebied als er geen sprake is van behoudenswaardige archeologische resten. De beslissing om bovenstaand advies al dan niet in een selectiebesluit om te zetten dient door de bevoegde overheid, in dit geval de gemeente Waterland, te worden genomen.

4. Literatuur

Berendsen, H.J.A., 1996. *De vorming van het land*. Assen.

Borger, G.J., 2000. Agrarisch veenlandschap. In: S. Barends et al. (red.): *Het Nederlandse landschap. Een historisch-geografische benadering*. Utrecht.

Bos, J.M., 1988. Landinrichting en archeologie: het bodemarchief van Waterland. *Nederlandse Archeologische Rapporten 6*, ROB. Amersfoort.

Exaltus, R.P. & C.M. Soonius, 1994. Bescherming antropogeen waardevolle terreinen t.b.v. de uitvoering bijdragenregeling bodembeschermingsgebieden. Opstartnotitie t.b.v. het deelproject: Waterland onderzoeksfase eerste jaar. *RAAP-rapport 91*. Amsterdam.

Gemeente Waterland, 2011. Archeologienota Waterland 2011.

Gemeente Waterland, 2011. Beleidskaart Archeologie.

Janzen, F.P., 1988. Archeologische waarden in de ruilverkaveling Waterland. VII. Waterland-Midden. Landsmeer, Overleek, Watergang en een deel van Broek in Waterland. *Waterlandse Archeologische Rapporten IX/RAAP-rapport 17*. Amsterdam.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.2.

Provincie Noord-Holland, 2006. *Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland*. Haarlem.

Rappol, M. & C.M. Soonius (red.), 1994. *In de bodem van Noord-Holland. Geologie en Archeologie*. Amsterdam.

Historische kaarten (in chronologische volgorde):

Zonder naam, 1530. *Waeterland*.

Christiaan Sgroten, 1573. *Kaarten van de Nederlanden*.

Joost Jansz. Beeldsnijder, 1575. *Landcaerte ende water caerte van NoortHollandt ende West-vrieslandt met d'aenliggende landen*.

Jan Jansz. Dou, 1680. *'T Hoogh-Heemraatschap vande Uytwaterende Sluysen in Kennemerlant ende West-Frieslant*.

Zonder naam, 1811-1832. *Kadasterkaart (Minuutplan) Monnickendam, Noord Holland, sectie B, blad 01*.

BIJLAGE 1. Traject archeologische monumentenzorg: stappenplan

In het “stappenplan archeologie” wordt aangegeven welk traject bij planvorming bewandeld moet worden als het gaat om het inpassen van archeologische waarden en verwachtingen. Het is van groot belang om in een zo vroeg mogelijk stadium van de planvorming rekening te houden met de archeologische waarden en verwachtingen en wel voordat men aanvangt met de globale invulling van een plangebied.

Het stappenplan gaat uit van een brede inventarisatie van wat er bekend is over de archeologische waarden. Op basis daarvan wordt zeer gericht ingezoomd op voor het plan(gebied) relevante archeologische informatie. Na iedere stap wordt beredeneerd gekozen voor meer diepgaand onderzoek op specifieke plekken, zodat uiteindelijk voldoende bekend is over aanwezige vindplaatsen om gemotiveerde afweging in het ruimtelijkeordeningsproces te kunnen maken.

I. Bureauonderzoek

Het doel van bureauonderzoek is het verwerven van informatie - aan de hand van bestaande bronnen - over bekende of verwachte archeologische waarden binnen of relevant voor het plangebied. Daarnaast moet het bureauonderzoek inzicht bieden in eventueel benodigd inventariserend onderzoek (stap II, zie onder). Een bureauonderzoek bestaat uit een archief- en literatuuronderzoek van archeologische en bodemkundige gegevens die bij RACM, provincie, gemeente en/of andere instanties (b.v. universiteiten, musea) bekend zijn over het betreffende gebied. Het Bureauonderzoek dient de volgende aspecten te behandelen:

- aangeven wat de aanleiding is voor het bureauonderzoek en om welk gebied het gaat. Dit in verband met het bepalen van het onderzoekskader;
- beschrijven van het huidige gebruik van de locatie op basis van beschikbare relevante gegevens;
- beschrijven van het historische grondgebruik of de historische ontwikkeling van het gebied op basis van geofysische, fysische en historisch-geografische gegevens
- een korte impressie over de ontstaansgeschiedenis van het landschap
- een impressie van de bewoningsgeschiedenis;
- beschrijven bekende archeologische waarden
- archeologisch waardevolle terreinen zoals deze zijn opgenomen in het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de RACM. Dezelfde terreinen zijn tevens opgenomen op de Archeologische Monumentenkaarten (AMK) van de provincies. Archeologisch waardevolle terreinen genieten wettelijke bescherming (ex artikel 3 en 6 van de Monumentenwet) of dienen een planologische bescherming te krijgen binnen het bestemmingsplan;
- archeologische vindplaatsen zoals deze in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de RACM aanwezig zijn. Clustering van vindplaatsen kan wijzen op de aanwezigheid van bewoningssporen uit het verleden;
- beschrijven van de archeologische verwachtingen en opstellen van een gespecificeerd en onderbouwd verwachtingsmodel van de verwachte archeologische waarden:
- aan de hand van de door de RACM ontwikkelde Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Gebieden met een hoge of middelhoge archeologische verwachtingswaarde of trefkans komen in ieder geval voor een nader archeologisch onderzoek in aanmerking;
- aan de hand van een meer gedetailleerde provinciale c.q. gemeentelijke verwachtingskaart;
- rapportage met daarin advisering ten behoeve van het vervolgtraject gerelateerd aan de verschillende stadia van het planvormingsproces.

II. Inventariserend veldonderzoek (IVO)

Het doel van het inventariserend veldonderzoek is het zeer gericht aanvullen en toetsen van de uitkomsten van het bureauonderzoek. Stapsgewijs wordt bekeken óf er archeologische waarden aanwezig zijn en zo ja, wat dan de aard, karakter, omvang, datering, gaafheid, conservering en relatieve kwaliteit is. Ten behoeve van een IVO dient een Programma van Eisen (PvE) opgesteld te worden. In principe wordt het IVO uitgevoerd op basis van een Plan van Aanpak (PvA). Het onderzoek kan bestaan uit de volgende methoden:

- non-destructieve methoden: geofysische methoden (elektrische, magnetische en elektromagnetische methoden eventueel in combinatie met remote sensing technieken);

Bureauonderzoek Overleek ten noordwesten van nr. 1d, Monnickendam, gemeente Waterland

- weinig destructieve methoden: oppervlaktekartering, booronderzoek, sondering (putjes van maximaal een vierkante meter);
- destructieve methoden: proefsleuven.

Welke methoden (kunnen) worden ingezet hangt af van de locatie en vraagstelling. De onderbouwing voor de in te zetten methoden is in het bureauonderzoek gegeven. Een inventariserend veldonderzoek moet leiden tot een waardering en een archeologisch inhoudelijk selectieadvies.

Bij weinig destructieve methoden gaat het om oppervlaktekartering en booronderzoek. Dit houdt in dat het plangebied wordt gekarteerd door middel van het "belopen" van akkers en weilanden, waarbij gezocht wordt naar aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische waarden. Daarnaast wordt door middel van boringen onderzocht hoe het staat met de bodemopbouw, en of er archeologische lagen of indicatoren te onderscheiden zijn. De aangetroffen vindplaatsen kunnen vervolgens nader bekeken worden met een meer diepgaand booronderzoek. Dit levert nadere informatie over de omvang en waardering op. Soms is het nodig om in dit stadium proefputjes te graven.

Een proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd indien uit de minder destructieve onderzoeksmethoden is gebleken dat er in een plangebied waardevolle archeologische vindplaatsen aanwezig zijn. Door middel van het graven van een aantal proefsleuven kunnen de exacte begrenzing, de datering en de graad van conservering van een vindplaats worden onderzocht. Uit het proefsleuvenonderzoek moet blijken of een vindplaats behoudenswaardig of zelfs beschermenswaardig is. Is dit het geval, dan zal bekeken moeten worden of de vindplaats ingepast kan worden in het plan. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat in eerste instantie uit van behoud van het bodemarchief in situ (ter plekke in de bodem).

Eventueel: III. Opgraven ofwel archeologisch vervolgonderzoek

Indien het niet mogelijk is een 'behoudenswaardige of beschermenswaardige' vindplaats in situ te bewaren, zal het hier aanwezige bodemarchief voor het nageslacht bewaard dienen te worden door middel van een vlakdekkend onderzoek. Alleen dan is deze stap (stap III) noodzakelijk.

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

BIJLAGE 2. Tabel archeologische en geologische perioden

Bijlage 2: Tabel archeologische en geologische perioden.

Archeologische periode	Tijd (jaren BP)***	Geochronologisch Tijdperk *	Geochronologische Tijd **	Tijd (jaren BP)***
Nieuwe Tijd	0-450	Holoceen	Subatlantisch	0-2.400
Late Middeleeuwen	450-900			
Vroege Middeleeuwen	900-1.500			
Laat-Romeinse tijd	1.500-1.620			
Midden-	1.620-1.880		Subboreaal	2.400-5.660
Vroeg-Romeinse tijd	1.880-1.962			
Late IJzertijd	1.962-2.200			
Midden IJzertijd	2.200-2.450			
Vroege IJzertijd	2.450-2.750		Atlantisch	5.660-9.220
Laat Bronstijd	2.750-3.050			
Midden Bronstijd	3.050-3.750			
Vroege Bronstijd	3.750-3.950			
Laat Neolithicum	3.950-4.800		Boreaal	9.220-10.640
Midden Neolithicum	4.800-6.150			
Vroeg Neolithicum	6.150-7.250		Preboreaal	10.640-11.650
Laat Mesolithicum	7.250-8.800			
Midden Mesolithicum	8.800-9.450	Pleistoceen	Weichselien	11.650-116.000
Vroeg Mesolithicum	9.450-11.150			
Laat Paleolithicum	11.150-36.950		Eemien	116.000-128.000
Midden Paleolithicum	36.950-301.950			
			Saalien	128.000-238.000
			Oostermeer	238.000-243.000
			Onbodemid	243.000-324.000

* Blauw = relatie koud klimaat / Roze = relatief warm klimaat
 ** Donkerblauw = relatief nat klimaat / Groen = relatief droog klimaat
 *** Before Present (Engels voor: vóór heden) is een aanduiding bij het meten van tijd. Met heden wordt het jaar 1950 bedoeld. 100 jaar BP is dus 100 jaar voor 1950, oftewel in het jaar 1850 AD.

BIJLAGE 3. Afkortingenlijst

AMK	Archeologische Monumenten Kaart
Archis	ARCheologisch InformatieSysteem: Geografisch InformatieSysteem met archeologische databank van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). Bevat veelheid aan gegevens omtrent eerder verricht onderzoek en vondstmeldingen in het onderzoeksgebied.
ASB	Archeologische Standaard Boorbeschrijving.
C14	Koolstof (radioactieve isotoop), gebruikt voor datering.
CAA	Centraal Archeologisch Archief.
CHS	Cultuurhistorische Hoofdstructuur.
CIS	Centraal Informatie Systeem.
CMA	Centraal Monumenten Archief.
GIS	Geografische InformatieSystemen.
GPS	Global Positioning System.
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden.
IVO	Inventariserend Veld Onderzoek.
KICH	Kennis Infrastructuur CultuurHistorie. Geografisch InformatieSysteem met cultuurhistorische databank met gegevens van drie kennisinstituten op het gebied van cultuurhistorie. Dit zijn de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Directie Kennis van het ministerie van LNV en Alterra (Wageningen Universiteit en Research centrum).
KLIC	Kabel- en Leidingen InformatieCentrum.
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Op basis van het Verdrag van Malta (Valletta) moet ook in Nederland archeologisch onderzoek aan kwaliteitscriteria voldoen. Net als bij het milieuhygiënische bodembeheer werkt de archeologische sector met een erkenningensysteem (vergunningverlening) en met een op private leest geschoeide kwaliteitsborging, de KNA maakt daar onderdeel van uit.
NAP	Normaal Amsterdams Peil (=officieel peilmerk).
NOAA	Nationale Onderzoeks Agenda Archeologie.
PvA	Plan van Aanpak.
PvE	Programma van Eisen.
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
WAMZ	Wet op de Archeologische MonumentenZorg.